

Dr. Szijártó Árpád
Szilágyi József

FAFAJOK A KÖZÉPKORI SOMOGYBAN

A jellegzetes, erdős somogyi tájat járva sokakban felmerülhetett a kérdés: vajon a régmúlt időkben milyen erdők díszlettek itt, milyen fafajok váltakoztak a lankás dombokon?

— ROBOZ ISTVÁN 1880-ban „A tükörben” címmel Kaposváron kiadott könyvében utal a tájra és válaszol a kérdésre:

„Erdő elég van még, bükk, fenyő, tölgy és gyertyán
A madár is szédül fáinak sudarán.
Zselic, Drávamente, Mocsolád és Jaba
Hárságy, Nágocs, itt van az erdőnek java.”

— Dr. KOGUTOWICZ KÁROLY 1930-ban kiadott „Dunántúl és Kisalföld” című munkájában (I. kötet, 219. o.) így jellemzi a zselici vidéket: „Az iránt nincsen semmi kétség, hogy a Zselicség ősidők óta sűrű rengeteg volt. A tájék XVIII. századból származó leírása és térképei híven mutatják, hogy 150 évvel ezelőtt milyen sűrű erdő borította ezeket a hegyvidékeket. Feltűnő azonban, hogy ez a katonai leírás mindenütt csererdőkről szól. Ezzel szemben a Bárdi-bükk puszta, továbbá körtényi bükk, bükkös duga dülőnevek igazolják a bükkfák egykori elterjedését.”

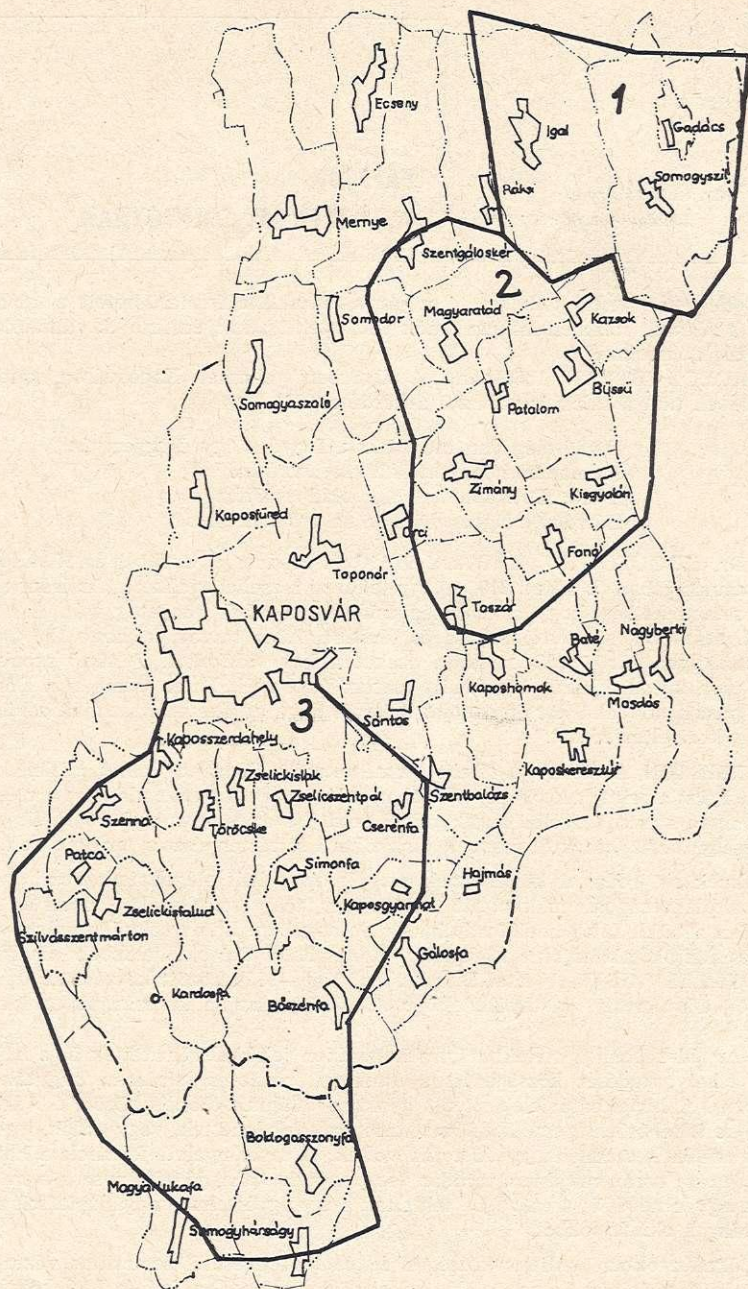
— LEHMAN ANTAL „A Zselic természetrajzi földrajza” című közleménye (1971., Pécs) szerint: „A táj neve valóban szláv eredetű ugyan, de nem a zselezó vas, hanem a zselud, zselod makk szóból ered (Levasics—Surányi, 1967). Ugyan-is a zselici erdő ősidőktől fogva a makkoltató sertéstenyésztés területe volt.”

Ezeknek az irodalmi közléseknek alapján meg kell elégednünk azzal, hogy nagy általánosságban makkoltató erdők (cser, tölgy) díszlettek e tájon és feltehetően a bükk fafaj is előfordulhatott Somogyban. Ennél sokkal részletesebb, értékes adatok találhatóak a középkori, hiteles határjáró oklevelekben, amelyekből WENZEL GUSZTÁV által Budapesten, 1860—1874 között közzétett „Árpád-kori Új Okmánytár” (a továbbiakban Á. Ú. O.) alapján ismertetjük az idevágókat.

Az Árpád-korban a birtokhatárt a helyszínen jelekkel rögzítették és a határjelek elhelyezkedését községhatárra utalással, részletes leírásban hagyták az utókorra. A birtokhatárjelek között gyakran találunk többek között élő fákat, amelyek feltehetően kiemelkedő, magános egyedek lehettek, vagy erdők, legelő-erdők szélén kereszttel megjelölt fák voltak. A latin nyelvű források a határjelek leírása során majdnem minden esetben a fa latin, jó néhányszor a fa akkori magyar nevét is a szövegbe foglalták s így egyértelmű megállapítások méríthetők az okmányokból.

Az okmányokban említett községek feltehető fekvéséről sematikus vázrajzot közlünk. A térképen 1-gyel jelölt terület foglalja magába Szil és Igol községek

A középkori okmányokban említett községek valószínű fekvése

határleírásainak feltételezett területét. A 2-es számmal jelzett térképrész Posony, Oslar, Burhud, Racusy és Belth, valamint Kosuk községek határleírásaiban érintett terület feltételezett, mai földrajzi megfelelő területét jelzi. A 3-as számmal jelölt rész magába foglalja a Zselic egy részét. Ide a Denna Szentgyörgyföld (Marcadó vidéke) Bárd, Nyírákol, Szerénke (Lipótfá és környéke) Enyezd, Patycha, Zyluas, Enderelaka, végül Mindszent és Alma községek határleírásainak elképzelt kontúrjai tartoznak.

A határleírásokban többször találunk utalást a legelőerdőkre (*nemus*). Az Igol községi határleírásban a nagy erdőt, akkori nevén „liget”-nek nevezik (*Magna silva*, *gve vulgariter liget nuncupatur*). A Zselicbe eső leírásokban többször találunk utalást az összefüggő, nagy erdőre (*magna silva*). A fafajok közül legtöbbször a tölgy neve szerepel. Kilenc esetben latin nevén *quercus*-nak, néhányszor *kercus*-nak, 19 esetben *Ilex*-nek, *Silex*-nek írják a tölgyet. Egyetlen esetben található régi magyar nevén a „cher” Nyírákol községi leírásban, 1310-ből.

A határleírás terepadottságokra is ad utalást, és így következtetni lehet arra, hogy kocsánytalan és kocsányos tölgy is fordult elő a Zselicben, ugyanis tölgyet említ a leírás a dombon, más esetben pedig tölgyet jelez a patak partján: „tendit ad arborem kercum per montem” (*Pathycha* 1265. Á. Ú. O. III. kötet 125—127. oldalán); „sub una quercu per fluvium” (Denna, Á. Ú. O. III. k. 207. o.).

Ezek a leírások — egyetlen eset kivételével — nem említik a tölgyet akkori magyar nevén. Megtalálható azonban ez az ország más vidékeiről szóló, hasonló leírásokban. Egy 1251-ből származó leírás szerint *tulgfa*, de szerepel *tulfa*, *tuulgfa* és *teulgfa* néven is (lásd Középkori Értelmező Szótár *Szamota István* Budapest, 1902—1906).

A tölgy után legtöbbször a bükköt találjuk leírva határjelként. Nevét a leírások legtöbbször latinul jelzik, de két ízben akkori népi nevén *byk* és *bykfa*-ként említik. Zyluas (Szilvásszentmárton) község határában 1265-ből: „quarum una byk in Hungarico, latine vero fagus nominatur” (Á. Ú. O. III. 125—127. o.); „sub arbore bykfa wolgariter dicta” (Á. Ú. O. III. 185. o.).

Többször található a Zselicben a gyertyán, minden esetben magyar néven leírva. Szentgyörgyföld község határában *gertan*, Eche község határában, a Kapos mentén *gyurtyámfa* és Alma község határában *gerthyan* néven. (Á. Ú. O. III. 185., IX. 160—162. és uo. XII. 161.).

A szilfát három esetben latinul, négy esetben akkori magyar néven írják le. A szilfa neve a középkorban *gemelche* volt (lásd Középkori Értelmező Szótár). A hársfát csak latin néven említik, legtöbbször a Zselic vidékén. Csak magyar néven említik a juhart, éspedig 1310-ből Nyírákol község határában *ihor*-nak, Alma község határában *ihor*-fának nevezte. (Á. Ú. O. II. 357., illetve uo. XII. 161. o.)

A XII—XIII. században nyárfák is díszlettek a Zselicben. Enyezd környékén találjuk a leírást: „ad unam arborem naar” (Á. Ú. O. III. 185.). Két esetben található a *jegune*, illetve *iegune* kifejezés is, akkori magyar néven jelezve a jegenyénár jelenlétét vizes termőhelyen, halastó partján, Zyluas határában: „deinde vadit aliam arborem, cuius nomen jegune, circa piscinam sancti Johannis”. (Á. Ú. O. III. 125—127.)

Éger is élt Somogyban a középkorban, két ízben írják le, mindkét esetben akkori magyar néven *egur*-nak nevezték. Régi magyar néven *fizve* a fűzfa neve, de szerepel többször latin nevén is (*Erdélyi*: A Pannonhalmi Szent Benedekrend története, Budapest 1903. III. 357. o.). A Kapos mentén Tathum közelében említést tesz a leírás rekettyéről is: „Dumo, quod vulgariter rekethya nuncupatur (Á. Ú. O. IX. 227—237.)

Az állományalkotó fajokon kívül szép számmal találhatók a határleírásokban vadgyümölcsfák nevei is többnyire latin néven, csupán a berkenye és a mogyoró íródott régi magyar néven. Zyluas határában 1265-ből: „sub una arbore, que berekune vocitatur in hungarica” (Á. Ú. O. III. 125—127. o.). A mogyoró Alma község határában szerepel, régi neve: *monoray*. Latin néven az alma, körte, cseresznye és a dió is megtalálható az okmányokban.

A táblázatban összefoglalva közöljük a három földrajzi helyre megbontva, állományalkotó és vadgyümölcs fajok szerint részletezve, a határleírásokban található fajokot, latin, illetve akkori magyar, népies néven. Amint a kimutatóból látható, 17 faj — 11 állományalkotó, 6 vadgyümölcs díszlett bizonyíthatóan a jelzett tájakon a XII—XV. századokban. A három helyen összesen 108 esetben szerepelt határként fa, megnevezve akkori latin vagy magyar névén, 11 fajnak magyar neve is ránk maradt.

A középkori Somogyban leírt fajok

A fajaj		SZIL	IGOL	ZSELIC	Összes
latin neve	középkori magyar neve				
<i>Quercus, Ilex</i>	—		14	14	28
<i>Quercus</i>	cher			1	1
<i>Fagus</i>	byk, bykfa	2	6	6	8
—	gertan, gerthyan, gyurtyámfa	1	5	5	6
<i>Ulmus</i>	gemelche	1	6	6	7
<i>Tilia</i>	— (hárs)	1	7	7	8
—	ihor, ihorfa		2	2	2
—	naar, jegune, iegune		3	3	3
—	egur		2	2	2
<i>Salix</i>	fizve	2	4	4	6
—	rekethe	1			1
<i>Pirus</i>	— (körte)	1	10	7	18
<i>Pomus</i>	— (alma)		1	5	6
<i>Sorbus</i>	berekune			3	3
<i>Cerasus</i>	— (cseresznye)			5	5
<i>Nucus</i>	— (dió)		3		3
—	monoray			1	1

Szil község határában egyetlen fa szerepel határjelként. Ebből arra következtethetünk, hogy miként napjainkban is, Szil község határában kevés volt a fa, kevés volt az erdő. A 2-es számmal jelzett tájrészre 36 fa esik, ebből 22 állományalkotó, 14 vadgyümölcs. Legtöbbször a tölgy került leírásra, több ízben a bükk, gyertyán, hárs, szil. A vadgyümölcsökön kívül a Kapos mentén megtalálható a fűz és a rekettye. Fafajban, fában leggazdagabb a középkorban is a Zselic volt, ezt bizonyítja az, hogy 15 különböző fajaj szerepel a leírásokban, 71 esetben. Itt is a tölgy a leggyakrabban előforduló fajta. Szép számmal szerepel a hárs, bükk, gyertyán, szil és juhar, a vadgyümölcsökön kívül az éger, nyár és jegenyenyár. Ezekben az okmányokban egyetlen esetben sem található határjelként megemlítve az erdeifenyő és a Zselicben gyakran előforduló szelídgesztenye.

Д-р Сярто А., Силади Й.: ДРЕВЕСНЫЕ ПОРОДЫ МЕСТНОСТИ „ШОМОДЬ“ В СРЕДНИХ ВЕКАХ

Авторы данной статьи на основании оригинальных документов доказывают, что в средних веках в местности „шомодь“ были распространены 17 различных древесных пород. Указывается также старое, народное название 11 древесных пород и подтверждается, что наибольшая лесистая была в крае „Желиц“.